

Vladimir Arsenijević
DUHOVI
Cloaca Maxima
– žajfnica –
4. knjiga

prevedla Mateja Komel Snoj

*Time is the school in which we learn,
Time is the fire in which we burn.*

Delmore Schwartz,
»Calmly We Walk through This April's Day«

... in ko je sredi poletja leta 2020 umrla še moja mati, sem njen odhod razumel – resda morda prej z želodcem kakor z glavo – kot nedvoumno in preprosto sporočilo. Smrt jo je doletela nenadoma, na pragu desetega desetletja življenja, za pisalno mizo v dnevni sobi stanovanja v visokem pritličju trinadstropne stavbe blizu Profesorske kolonije. Čeprav tega stanovanja v primerjavi s prejšnjim na Dedinju ni nikoli povsem sprejela za svoje in ne glede na to, da je ves čas govorila, da se v njem počuti in živi kot tujka in dosmrtna gostja, je v njem ostala še dolgo potem, ko očeta ni bilo več.

V tem stanovanju je dočakala tudi svojo zadnjo uro.

Bilo je v petek, zadnji dan julija. Mati je bila v visoki starosti lahka tarča virusa, ki je od začetka leta razsajal po svetu, čeprav njena smrt s to premalo znano hudo nalezljivo boleznijo ni imela prav nobene zveze; umrla je, kot se je nekoč reklo, naravne smrti. Pa vendar meni, njenemu edinemu sinu, ob tem, da v poročilu mrliškega oglednika piše, da je popolna prekinitev življenjskih funkcij nastopila celih oseminštirideset ur, preden je bila ugotovljena, nikakor ni lahko.

Vzroki za krivdo, ki jo čutim, so različni. Matere v zadnjem času s Heleno nisva obiskovala tako pogosto, kot bi jo morala, tega se zavedam. Res sva se trudila, da bi bila kar največ ob njej, prisežem, zlasti od pomladi, ko so se razmere močno zapletle za vse,

še posebno za starejše. Nujno je potrebovala pomoč, o tem ni bilo nobenega dvoma. Toda nenehno sva bila v naglici in ni odveč omeniti, da se je v času pred pandemijo – te teme pozneje sploh nismo več načelnjali – vedla popolnoma nerazumno, kadarkoli ji je kateri od naju, da bi si olajšali vsakdanje življenje, predlagal morebitno selitev v dom za nego in nastanitev starejših in onemoglih. Kot je bilo pričakovano, o selitvi v kakršenkoli dom za karkoli ni hotela niti slišati. Vsak poskus, da bi to možnost sploh odprli, se o njej pogovorili, da bi, kot se reče, *pretehtali opcije*, je odločno zavrnila kljub vsem mojim potrpežljivim prizadevanjem, da bi ji pričaral domnevne prednosti življenja v taki ustanovi, ki je v nasprotju z nama ni imenovala drugače kot »dom za ostarele«. Vseh mojih razumskih in navdihnjenih predstavljenih argumentov ni niti poskusila zanikati. A menila je, da zadevajo zgolj Heleno in mene, da obstajajo zaradi naju in koristijo nama, ne pa njej in njenim resničnim potrebam in željam, ter da je moj namen v tem smislu izredno sebičen. »Nisem tako *stara* in tudi ne *onemogla*, dragi moj,« mi je vsakič odgovorila s precej hladnim, morda celo nekoliko sovražnim nasmeškom. Na stara leta je menila, da ima vso pravico do vsaj malo upornišтва. »Obema najlepša hvala,« je še dodala, odmahnila z roko in nataknjeno našobila ustnice kakor otrok ter trmasto vztrajala tam, kjer je bila – v tujem stanovanju z večno hladnimi stenami, v katerem je ne glede na to, kaj je govorila o njem in sebi v njem, preživela toliko let in bila očitno odločna ali sprijaznjena, da tam dočaka konec.

Materino nerazumno vedenje me je frustriralo. Kljub temu ji nisem ugovarjal; ne morem reči, da je vseeno nisem razumel. Ni hotela v dom, to je bilo jasno kot beli dan. Dom za nego in nastanitev starejših in onemoglih ali pač »dom za ostarele«, kakor hočete, ni kraj, od koder bi se kdo vrnil v življenje, kakršno je živel prej, ozdravljen, z rožnatimi lici in širokim nasmehom na obrazu. Ta dom s stenami marelične barve, utripajočimi fluorescenčnimi cevmi na luskastih stropih, cenenim pohištvom iz ivernih plošč, umetnim cvetjem na majavih mizah v jedilnici, z žalobnimi ovalnimi gobelini ali nespretno naslikanimi akvareli nekdanjih oskrbovancev in oskrbovank nad porumenelimi podboji, z omladnimi obroki na plastičnih krožnikih in še slabšimi malicami v jedilnici, ki vonja po skisanem mleku in postani juhi, dom, v katerem prirejajo skupinske konce tedna v naravi, s kanasto, dominom, tombolo in poklicnimi animatorji, ki jih najamejo, da bi poživali puste večerne ure, ta dom je – to mi je bilo boleče jasno, ko sem bil prvič in zadnjič tam – še vedno le turobna zadnja postaja pred odhodom v večnost neobstoja, škilasto osvetljeno in zanikrno okrašeno preddverje smrti.

Ker nisem imel boljše rešitve, sem se nazadnje sprijaznil z materino odločitvijo. Čeprav je *seveda* bila stara in onemogla. In *seveda* je potrebovala pomoč. Ko je bilo jasno, da ni več sposobna skrbeti zase, niti za vsakodnevne obveznosti in potrebe, sem brez besed najel socialno oskrbovalko. Našel sem jo prek spletnega oglasa. Med številnimi podobnimi ponudbami v okvirčkih sem izbral tisto, ki je ponujala

»pomoč starejšim na domu – kopanje in oblačenje, vzdrževanje higiene bivalnega prostora, pripravo lahkih in prehransko uravnoteženih obrokov, odhod v trgovino in lekarno, spremstvo pri obisku zdravnika in podobno«. V sporočilu sem napisal nekaj skopih vrstic o tem, kaj potrebujemo. Odgovor me je presenetil, prišel je le kakih deset minut pozneje, in že naslednji dan sva se z izbrano oskrbovalko sestala v mestu, da bi se pogovorila o podrobnostih pogodbe. In – to je bilo to; posel je bil sklenjen.

Moram reči, da mi je bila oskrbovalka Slađa že od prvega trenutka zelo všeč. Zdelo se mi je, da se tudi Helena strinja z mano. Bila je krepka, odločna ženska nizke rasti, neomajnega pogleda in nedoločljive starosti, s kratkimi ščetinastimi lasmi, ostro zarezano brado, oglato postavo, mišičastimi nogami, močnimi rokami in valjastimi prsti, spodobna, tiha, delavna in urejena – idealna pomoč za najino ostarelo mater in babico. A mati oskrbovalke Slađe dolgo sploh ni upoštevala, ko pa jo je končno blagovolila opaziti, se je do nje vedla izrazito priliznjeno – nagovarjala jo je z nekakšnim ponižujočim, domišljavim vikanjem (ponižati in nato s prijaznostjo obvladati sogovornika je bila od nekdanje njene posebnosti) – in dosledno pazila, da je nikoli, niti po naključju, ne bi ogovorila po imenu. O ubogi oskrbovalki Slađi je tudi v njeni navzočnosti govorila zgolj in samo v tretji osebi, kot o kaki oddaljeni prikazni. Imenovala jo je »ženska«, da bi s tem vztrajnim nepriznavanjem kar najbolj zmanjšala kakršnekoli Slađine posebnosti, če že ne popolnoma izničila njeno vlogo, pomoč in resnično

nujnost v svojem življenju. Celoten poskus je trajal morda nekaj mesecev, dokler ni »ženska«, oskrbovalka Slađa, globoko frustrirana sama odstopila od sicer povsem spodobno plačane zaposlitve.

Tako se je materi v zadovoljstvo vse vsaj na videz vrnilo v stare tirnice. A leta so neizogibno delala svoje. Ulica, v kateri je živela, je bila kratka, vendar strma. Ko so jo začele izdajati noge in ni več mogla sama dobrih sto metrov navkreber do samopostrežbe na vogalu, kamor je hodila po rednih nakupih, sem brez besed prevzel to dolžnost. Dvakrat ali trikrat na teden sem jo oskrbel s hrano in drugimi potrebščinami. V resnici je to včasih namesto mene opravila Helena, odvisno od razporeda najinih obveznosti. Velika in boleča resnica je, da ne zanjo ne zame to ni bilo lahko, in položaj se je še dodatno zapletel spomladi, ko so starejšim popolnoma prepovedali izhode. Zaradi pandemije. Kajti starost je starost, korona pa korona, in proti temu se večinoma ne da ničesar storiti. Bil sem prezaposlen s svojimi opravki, ki jih ni mogla ustaviti nobena pandemija, Helena – njena dolgoletna zveza s precej starejšim moškim po rodu iz naših krajev, sicer svetovno znanim ilustratorjem s stalnim bivališčem v New Yorku, zveza, ki je večinoma potekala na daljavo in o kateri sem, moram priznati, od samega začetka zelo dvomil, a je ona, ne oziraje se niti malo na mojo »arogantno negativnost«, kot je temu rekla, od nje neznansko veliko pričakovala, torej ta zveza je samo maloprej razpadla na koščke, česar ni pričakovala in je bilo zanjo zelo boleče – pa je bila popolnoma prevzeta od sveže in

nenavadno razgibane umetniške kariere, ki ji je vsem oviram navkljub v življenju nenehno odpirala nove in nepričakovane poti. Mojo hčerko, verjamem, nekateri še dandanes poznajo kot Hell's Bells – pod tem skrbno izbranim *nom de guerre* je v domačem okolju že kot najstnica postala slavna, čeprav še vedno brezimna *street art* umetnica, ki je po beograjskih zidovih čez noč puščala za sabo visokostilizirane pikselizirane portrete junakov iz klasičnih grozljivk (Béla Lugosi v vlogi Drakule na stranskem zidu stanovanjske stavbe v Beograjski ulici, resnično zastrašujoča upodobitev Jasonove maske iz filma *Petek trinajste* na tisti strani Brankovega mostu, ki vodi proti ustju, in spačena podoba obsedene deklice Regan iz Friedkinovega *Izganjalca hudiča* pri Botaničnem vrtu so njena najbolj znana dela, ki so se v takšnem ali drugačnem stanju ohranila iz tistega obdobja) ter pozneje, predvsem med študijem novih medijev na novosadski Akademiji za likovno umetnost, pogumno razvila izhodiščne koncepte in jih prignala dlje, kot bi si kdorkoli – vsekakor z mano vred – sploh lahko predstavljal: dado in različna poznejša umetniška uporniška gibanja, referencialnost globalne popkulture, hekersko DIY ideologijo, kritiko institucij, pa tudi poststrukturalistično filozofijo, feminizem, provokacijo, subverzijo ... in – smrt!

Smrt se ji je skupaj z vsemi svojimi oblikami in možnostmi v digitalni dobi sčasoma sama od sebe vsilila kot vélika tema. Pravzaprav skoraj obsedenost. To niti ni tako nenavadno, saj je bila ves čas tu nekje, v najini neposredni bližini. Njena vsiljiva

in nazadnje zelo nadležna navzočnost je seveda vplivala tudi na najine sprotne težave pri usklajevanju obveznosti glede matere z drugimi zapleti, ki nama jih je neusmiljeno nalagalo življenje. V času, ko so materi pojemale moči, v bližini že dolgo ni bilo nikogar razen naju, nobenih prijateljev ali sorodnikov, sosedov ali botrov. Vsi so se že zdavnaj razkropili – pomrli so, odšli, izginili, karkoli že. Pokazalo se je, da je bila zgodovina za vse njih nočna mora, iz katere se ni mogoče prebuditi – kot je najbrž nekdo nekoč nekje zapisal, čeprav nisem prepričan, kdo in kdaj, kaj šele kje –, zmaj, ki jih je v enem samem grižljaju požrl za malico, nato pa zadovoljno rigajoč izpljunil koščice, hrustanec, kite in druge neužitne dele. Vsi poskusi, da bi pobegnili pred neizogibnostjo usode, so bili brez vsakršnega pomena.

In prav v tem je jedro tistega preprostega sporočila, ki sem ga omenil čisto na začetku in ki me je obdarilo z novico o materini smrti. Zdaj, ko živimo v kroničnem pandemskem strahu in izčrpavajoči nespečnosti ali morda slepo blodimo in nas kot mesečne nosi skozi najbolj nenavadne nočne more, zdaj, ko matere ni več in obenem ni več *nikogar* iz neke posebne, a širše gledano povsem nepomembne različice preteklosti, ki to najpogosteje sploh ni – namreč preteklost –, kot je, mislim, nekoč nekje zapisal nekdo drug, čeprav spet nisem prepričan, ne kdo ne kdaj in še manj kje, zdaj se torej morda le lahko začne nekakšno *življenje*.

Tako se je zgodilo, da sem, še sam presenečen, prav v trenutku, ko sem se zavedel materine smrti, na licu

začutil nenavadno svežino: rahel vetrič raznovrstnih možnosti. Glej glej, sem pomislil, življenje se mi spet ponuja, in to brezsravno kot nališpana pocestnica. A sem ga z odločnim zamahom roke odgnal od sebe, tako kot bi odgnal nadležno mušico. Nisem se hotel slepiti. Čeprav se na pragu sedmega desetletja življenja nisem počutil nič zrelejšega niti starejšega kot, recimo, pri tridesetih, me v času, ko sem začel to dolgovozno, časovno osupljivo razvlečeno šifonjersko pripoved, niso več prevzemale zamisli o tem, kakšno naj bi bilo tako imenovano življenje. Tako me, če nič drugega, ni moglo več prevarati in mi zaračunati storitve, ki je tako ali tako, to sem še predobro vedel, nikoli ne bom dobil, a hkrati ne bom imel priložnosti, da bi jo zavrnil.

Materini dnevi so v visoki starosti postali strahovito enolični, podobni lesketajoči se slani puščavi, v kateri sta nebo in zemlja eno in se nikoli nič ne spremeni. Čeprav je rada trdila, da ima dovolj časa (tistega dolgega in valečega se proustovskega časa, ki se kljubovalno ni in ni hotel ustaviti, temveč je kot kozmični metronom v ubijalsko enakomernem ritmu odbijal sekunde, minute, ure, dneve, tedne, mesece, leta in desetletja), se je še v zadnjih letih po najboljših močeh trudila živeti v sedanjosti, takšni, kakršna je pač bila. To je bilo seveda zelo pogumno. Zahteve sodobnega časa so bile zanjo kratko malo prehud izziv. Zdelo se je, da v njenih rokah nič ne deluje, kot bi moralo. Največ preglavic ji je povzročal daljinec novega *smart* televizorja, ki sem ji ga podaril za rojstni dan in ki ga je, milo rečeno, sovražila. To me je jezilo

bolj in pogosteje, kot bi si želel, medtem ko je Helena vsa materina starčevska čudaštva in idiosinkratična nagnjenja, ki so bila zanjo značilna že od nekdaj, veliko lažje sprejemala. Ob vsakem obisku pri materi sem se ubijal s tem, da bi ji razložil, kako deluje možnost »ponovni ogled«, Helena pa si s tem sploh ni dajala opravka. Menila je, da babica prezira ponovitve in da v življenju ne potrebuje več nikakršne možnosti »ponovni ogled«. »Babica bi rada živela v resničnem času, dokler še lahko,« mi je rekla in nisem mogel, da se ne bi strinjal s tako preprosto modrostjo. Helena je bila vedno precej zrelejša od mene, sem pomislil, ne brez zavisti. Bila je zbrana in dobronamerna do sveta (ki se ga je že od mladih nog trudila razumeti in sprejeti takšnega, kakršen je), jaz pa se, nasprotno, nikoli nisem znal obvladati. Jezil sem se na vse, s čimer se nisem strinjal, in morda še bolj na vse, česar nisem bil zmožen razumeti. Prav zaradi svoje pregovorne nagle jeze sem nepovrnljivo zamudil ali naravnost uničil nekaj življenjskih priložnosti, in zdaj mi ne preostane drugega, kot da se tiho kesam. Zdaj, ko matere ni več, recimo z bolečino v srcu spoznavam, da bi se moral potruditi, da bi bil do nje boljši ali vsaj bolj potrpežljiv. Že danes, ko to pišem – čeprav od materine smrti še ni minilo veliko časa –, se z nepremagljivo žalostjo spominjam njene absurdne navade, da je v torbi vselej nosila velik prastar imenik z izlizanim logotipom podjetja Minel na naslovnici, poln telefonskih številka večinoma stacionarnih telefonov, katerih izvor in zgodovina sta segala daleč v šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja, ker ji je bilo,

navajam, »zoprno« uporabljati imenik v mobilnem telefonu. Ali pa tega, da je neutrudno klicala uporabniški servis ponudnika interneta, da bi se dežurnemu operaterju že kdove kolikič pritožila, da se ji je »pokvaril Google« ali da ji je »crknil Skype« ali da »nekaj ni v redu s Facebookom«. In potem vseh tistih njenih izpadov na družbenih omrežjih. Recimo ko se je nekega jutra na mojem FB zidu znašlo tole sporočilo:

CE DANES NAMERAVAS PRITI
K MENI MI KUPI DVAKRAT PO
LITER IN POL MLEKA Z 2VEJICA8
ODSTOTKA MLECNE MASCOBE!!!

To naročilo – natipkano z velikimi črkami in brez diakritičnih znakov – je bilo nagrajeno z 41 odzivi: 24 všečki, 4 srčki ter 3 presenečenimi, 1 jokajočim in celo 9 nasmejanimi smajliji.

Že v naslednjem sporočilu je mati zares presegla samo sebe:

KJE PA SI? DANES SEM SE PRI
PALILULSKI TRZNICI USEDLA
NA DVOJKO IN SE V TRAMVAJU
ODLOCILA DA SE BOM PELJALA
DO SLAVIJE. NE SPOMNIM
SE KDAJ SEM TO NAZADNJE
NAREDILA. VSEKAKOR JE
BILO ZE ZDAAAAAAAAVNAJ.
HOTELA SEM VAJU OBISKATI

KO SEM ZE BILA TAM AMPAK
SEM MED POTJO POZABILA
KAM SEM NAMENJENA ZATO
SEM POČAKALA AVTOBUS IN SE
VRNILA DOMOV. STAROST JE
NOROST KAJ CES! AMPAK SAMO
DA VES DA SE NISEM IZGUBILA.

Za to je zasluženno dobila 56 všečkov, 19 srčkov, 11 presenečenih, 5 nasmejanih in 2 jokajoča smajlija ter 3 delitve.

Absolutno zmagovalno po številu všečkov pa je bilo njeno sporočilo v komentarjih pod neko mojo družbeno angažirano in politično provokativno objavo od prejšnjega dneva – ironičnim komentarjem ene od norih izjav ali potez trenutnega predsednika:

BLATIS VIDIM BLATIS! AMPAK
KO BOS PRISEL MI PROSIM
NE POZABI PRINESTI NOVE
STEVILKE ENIGMATIKE 10
VLOZKOV ZA KEMICNI
SVINCNIK IN FLASO TISTE CESKE
VODKE ALI KAKO SE JI ZE RECE.

S tem komentarjem si je prislužila 102 všečka, 24 srčkov ter 37 nasmejanih in 2 jezna smajlija, vseka-kor več kot moja prvotna objava; poleg tega je imelo sporočilo na Facebooku dvanajst delitev, nato pa se je pojavilo še na Twitterju in kot posnetek zaslona na Instagramu. Skratka, mati je povzročila manjšo

viralno senzacijo med mojimi internetnimi prijatelji (ki tako ali tako že dolgo niso bili moji prijatelji, ampak kvečjemu prijatelji mojih prijateljev ali prijatelji prijateljev mojih prijateljev) ter tudi med njihovimi prijatelji, prijatelji njihovih prijateljev ali prijatelji prijateljev njihovih prijateljev in nemalokrat med popolnimi neznanci, saj so vse moje objave tako ali tako javne. Ne da bi to vedela, je na družbenih omrežjih očitno počasi postajala nekakšna domača mini zvezdnica.

Nekaj časa sem mislil, da ji moram nujno čim prej razložiti, kaj je FB zid in za kaj se uporablja *inbox*. In res sem se trudil, da bi ji to pojasnil. A zaman. Kot po navadi je zavijala z očmi, tleskala z jezikom in gledala stran ter se trudila, da bi mi z vsem telesom pokazala, kako zelo jo dolgočasi moje pogosto pokroviteljsko vedenje. »Gledam te,« se je nekoč kratko in jedrnato vmešala, ko sem se ustavil, da bi zajel sapo in naredil požirek kave, »in si mislim: moj Bog, izrezan oče!« Tako sem nazadnje tudi od tega dvignil roke.

Vendar ne bi bilo pošteno do matere, če bi s tem naredil vtis, da jo je ob koncu življenja popolnoma zapustila razsodnost. Kajti v resnici ni bilo tako. Nasprotno, ko je dojela, da ne razpolaga več z enako količino bistre zavesti kot nekoč, je z njo ravnala izredno varčno (kar je samo po sebi znamenje izrazite razsodnosti) in jo hranila za tiste dejavnosti v dnevu, ki so ji res nekaj pomenile. Predvsem za branje. V zadnjem obdobju življenja je brala veliko, z občudovanja vredno hitrostjo, temeljito in bistro. Enkrat na teden se je odpravila v čitalnico Francoskega inštitu-

ta, kjer je uživala v tem, da jo vsi poznajo in spoštujejo kot svojo – od nedavnega tudi uradno – najstarejšo članico. Knjige je večinoma izbirala po priporočilih vedno prijaznih bibliotekark, ki so dobro poznale njen »okus in nivo«, kot je rada rekla.

V zadnjem času si je izposojala predvsem dela frankofonskih pisateljev iz afriških, azijskih ali karibskih držav. Med najinimi druženji – največkrat ob koncih tedna – mi je po kosilu ob kavi na dolgo in široko pripovedovala o avtorjih in njihovih delih, ki so mi bili večinoma popolnoma neznani. Njene presoje so bile neusmiljene, njena kritika neposredna in uničujoča, občasno je celo kričala, seveda kolikor so ji to dovoljevale glasilke, obrabljene od devetih desetletij redne uporabe. Čeprav ni bilo nobenega razloga za to – nasproti nje sem sedel samo jaz. Poslušal sem jo raztreseno, s četrtino pozornosti, a mati je nadvse rada razpravljala, tudi kadar v resnici ni imela s kom. »Mama, morala bi se ukvarjati z literarno kritiko,« sem ji rekel nekoč, očaran nad njeno gorečnostjo. Zavila je z očmi. »Daj no, lepo te prosim,« je odvrnila kot vedno, kadar je menila, da govorim popolne neumnosti. Ko pa se je končno utrudila od analiziranja pisateljev, katerih knjige je trenutno brala, je po stari navadi povprašala po mojem »literarnem delu«. »S čim se trenutno ukvarjaš?« jo je zanimalo.

Kaj sem mogel drugega, kot da sem zmajal z glavo in si v brado zamomljal nekaj, česar nisem niti sam razumel? Kajti, bodimo iskreni, že dolgo nisem imel nobenega »dela« niti ga ni bilo na vidiku. A mati do mene ni bila niti približno tako neusmiljena, kot je

znala biti do literarnih dosežkov sodobnih in klasičnih postkolonialnih frankofonskih pisateljev. Nasprotno, ko je pred nekaj leti prebrala moj zadnji rokopis – tisti, ki sem ga po pogovoru z njo kar najhitreje stlačil v predal, da ga ne bi nikoli več pogledal –, je brez zadržkov na dolgo in široko hvalila moje »kompleksne, vase zaprte, nekoliko lirične in hkrati izrazito berljive in igrive stavke«, pa tudi »poseben občutek za ritem pripovedi, ki je vselej organsko povezan z ritmom vsebine, o kateri je govor«. V teh precej spretno izrečenih pohvalah sem, priznam, nesramno užival, čeprav sem dobro vedel, da je resnica o mojem »pisanju« precej bolj žalostna od njenih optimističnih, občasno celo visokoletečih opažanj.

A vse to na stran – mati je v vročih julijskih dneh leta 2020 na videz sprijaznjena z vsemi očitnimi znamenji, da ji čas vse hitreje mineva, s knjižne police potegnila Gallimardevo izdajo Proustovega *À la recherche du temps perdu* iz leta 1947 v petnajstih zvezkih z enoličnimi belimi platnicami. Po toliko desetletjih intenzivnega branja se je tik pred koncem svoje izredno dolge poti vrnila k priljubljenemu branju iz mladosti. Očitno je bila, naj je Helena trdila karkoli že, pripravljena tudi na kako ponovitev. Na pisalni mizi, za katero je vedno brala, je ostal prvi zvezek Proustovega dela – *Du côté de chez Swann I* –, odprt na sedeminštirideseti strani, prav na koncu prvega poglavja, pri tistem mitskem prizoru s koščkom magdalenice, pomočene v lipov čaj. Ta strogo literarna okoliščina, ki se je za vse večne čase zapletla v nerazvozljiv klobčič z materino smrtjo, me je navdala

z izrazitim – literarnim! – ponosom. Mislim, da sem hočeš nočeš podedoval precejšen delež kulturnega snobizma svoje ošabne, močne, pogumne, samostojne, morda ne pretirano čustvene, vsekakor zadržane in zdaj, ob koncu vsega, brez dvoma mrtve matere. Matere, ki je ne bo obudila nobena čutna asociacija, nobena uporabljena proustovščina, prav nobena literarna afektacija ali domislica. In ki lahko zdaj obstaja le še v Heleninih in mojih spominih na dolgo in v marsičem bogato življenje – ki ga je bilo v vseh pogledih vredno živeti –, kakršno je bilo njeno.

Delno me je tolažila misel, da mati zadnje ure ni dočakala čisto sama. Ne vem, ali je to dovolj za resnično uteho, a v trenutku smrti je bil z njo v stanovanju Didi, siamski mačkon, ki sva ji ga s Heleno skupaj podarila za osemnosemdeseti rojstni dan. Čeprav se je najinemu darilu sprva ostro upirala, češ da je v letih, ko ne more skrbeti niti sama zase, kaj šele za drugo bitje, sta Helenina prirojena prepričljivost in Didijeva očarljivost naredili svoje: premagali sta njeno nepopustljivost in Didi je dobil priložnost, da zadnji leti njenega življenja osvetli s svojevrstno svetlobo, ko ji je naklanjal ljubezen, ki jo je presenetila in za katero je ostala hvaležna vse do konca. Konca, ki je, naj pojasnim, prišel v obliki akutne ishemične možganske kapi, v vsakdanjem govoru znane kot fršlok. Ali je mati kratko malo ugasnila sredi kake proustovsko zapletene misli, ki se ji je motala po glavi, medtem ko je mirno plavala z zanesljivimi rečnimi tokovi lepih zavutih stavkov svojega priljubljenega pisatelja, ali je zadnjič mirno vdihnila in izdihnila ter se

zvila v položaj zarodka na tleh zraven pisalne mize, kjer sva jo našla, ali pa se je njeno življenje končalo v agoniji, ko se je zgrudila s stola v silovitem, bolečem zadnjem krču in vročini?

Tega ne veva in gotovo ne bova nikoli izvedela. Precej zanesljivo pa veva, da je umrla v petek, zadnji dan julija, in da je cela dva dneva, vse do nedelje, ležala v ozkem prostoru med mizo in stolom, ki je glede na to, kar se je zgodilo, spominjal na začasen plitev grob. Cela dva dneva, ja. Tistih predolgih osemindeset ur je nekaj, za kar nimam in nikoli ne bom imel pravega opravičila. Niti sprejemljivega izgovora. Kaj bi sploh lahko rekel v svojo, v najino obrambo? In pred kom bi naju zagovarjal in opravičeval? Vem le to, da matere ves tisti čas nisem niti enkrat poklical, čeprav sem trdno sklenil, da ji bom telefoniral vsak dan, celo večkrat na dan – samo zato, da bi se prepričal, da je dobro.

Da je *živa*.

* * *

V soboto, 1. avgusta, se je vreme nenadoma spremenilo, kot se to v Beogradu pogosto zgodi. Čeprav dnevi niso bili nič manj vroči kot julija, je neznosna sopara tako rekoč čez noč izginila. V razbeljenem mestu, ki se je tudi tisto poletje kot vsako leto ob visokih temperaturah dobesedno cmarilo v svojih lastnih strupenih izparinah, smo neprimerno laže zadihali, nismo se več tako neizmerno potili, pa tudi spali smo spet lahko brez klime in pri odprtem oknu.

Kljub temu sem se v nedeljo zbudil že pred svitom; neenakomerno sem dihal in imel mučen občutek, da se mi je sanjalo nekaj grdega, da sem imel nejasne sanje, v katerih je bila moja vloga skrajno sramotna. Naj sem se še tako trudil, iz razdrobljenih prizorov, ki so mi še vedno migotali v zavesti, ugašali in drug za drugim izginjali, nisem bil zmožen sestaviti nič smiselnega in celovitega. Vstal sem omotičen, z bolečinami v kosteh in mišicah ter z nejasno podobo bližajoče se tragedije. Brž ko sem si umil obraz in zobe, skuhal prvo jutranjo kavo in se s tem kolikor toliko spravil k sebi, da sem se sploh lahko česa lotil, sem po telefonu poklical mater. Brez uspeha. Zjutraj in dopoldne sem ji še nekajkrat telefoniral. Nič. Klical sem jo izmenično na stacionarni in mobilni telefon. Vztrajno se ni oglašala ne na enega ne na drugega. Nekaj mi je govorilo, naj se ne vznemirjam po nepotrebem. Tako ali tako se bo, me je tolažil lažnivi glas, kot že tolikokrat prej pokazalo, da je mati na sprehodu, pri frizerki, v samopostrežbi ali morda celo v Iranskem kulturnem centru na brezplačnem tečaju farsija za starejše, ki ga je obiskovala v zadnjem času.

»Vse razpada,« sem si mrmral v brado precej bolj živčen kot navadno. Vrtel sem se po stanovanju, si pripravil še eno kavo, poskusil zajtrkovati, vendar ni šlo. Telefoniral sem Heleni, a se tudi ona ni oglasila. To me je razjezilo, čeprav sem dobro vedel, da se pri skoraj tridesetih letih še vedno zbuja precej pozno, če le ima priložnost. Zlasti ob nedeljah. Nato sem ji poslal SMS. Tudi mami sem napisal kratko sporočilo.

Hkrati sem preveril, ali je morda dosegljiva po Skypu oziroma Facebookovem Messengerju. Ni bila, ne.

To me je zares spravilo ob živce. Hitro in globoko sem dihal. V želodcu me je stiskalo. Početi nisem mogel nič vsaj približno smiselnega. Če bi še vedno, sem pomislil z mešanico hrepenenja in gnusa do samega sebe, po ves dan kompulzivno kadil travo, kot sem to počel v osemdesetih in na začetku devetdesetih let 20. stoletja, vse do Anđeline smrti in z vmesnimi prekinitvami še nekaj let po njej, bi si zdaj gotovo zvil debel džojnt in ga z velikim zadovoljstvom pokadil ob oknu. A ne poham več. *For better or for worse*, kot pravijo.

Na srečo se mi je Helena kmalu oglasila. Njen glas je bil hripav in zaspan, a se je brž predramila, ko sem ji na kratko razložil, za kaj gre. Pol ure pozneje se je s taksijem že pripeljala pome v Molerjevo ulico. Ko smo prispeli v Hadžipopovac in od tam zavili proti Profesorski koloniji, sva oba obmolnila. Še vedno v tišini sva izstopila iz avtomobila pred stavbo, v kateri je živela mati. Spregovorila nisva niti takrat, ko sva se, oba z masko na obrazu, bežno spogledala in se z odločnim korakom kot gangsterja napotila proti vhodu. Sonce je neusmiljeno pripekalo skozi oblake. Mimo naju je švignila soseda z vrečko smeti v roki. Tudi njen obraz je prekrivala maska. Niti pogledala naju ni. Težko sem dihal. Pot mi je curljal po čelu in vratu. Tik pred stavbo mi je pozornost pritegnila prižgana luč, ki se jo je sredi belega dneva videlo skozi okno dnevne sobe stanovanja v visokem pritličju na najini levi. Nemogoče, da bi moja nadvse varčna

mati sredi dneva pustila prižgano luč, sem pomislil. In isti hip odrevenel. Do grla sem bil poln črnih slutenj, a nisem ničesar rekel. Samo spustil sem pogled in šel za Heleno. Takoj ko sva stopila na hodnik, naju je vzdramilo Didijevo zategnjeno mijavkanje. Helena me je pogledala čez ramo. Šla sva mimo poštnih nabiralnikov, se po stopnicah povzpela v visoko pritličje, zavila levo, se ustavila pred vrati in pozvonila. Didi je na drugi strani vrat mijavkal in praskal po njih. Imel sem ključ, a sem vedel, da mati redko zaklepa vhodna vrata. Z rahlim gibom sem pritisnil na kljuko in – glej! – vrata so se odprla. Brž ko sem jih dovolj odškrnil, se je Didi gibčno izmuznil skozi in se pogljal k Heleni. Željno se ji je privil ob meča. Helena ga je dvignila v naročje. Z gobčkom se je divje drgnil ob rob njene dlani in pri tem tako hrepeneče predel, da je odmevalo po vsem hodniku. »Greva noter?« sem šepnil. Roke nisem odmaknil s kljuke, sem pa snel masko z obraza. K vragu s tem, sem pomislil. Skozi priprta vrata se je na hodnik razlivala bela svetloba, kar je bilo videti nenavadno zastrašujoče. Sladkast nevsakdanji vonj, ki je spremljal igriv svetlobni snop, naju je požgečkal po nosnicah.

Tudi Helena si je snela masko. Na obrazu je naredila izraz, kot da bo kihnila, vendar ni. »Pojdi naprej,« je šepnila. »*Please.*«

Obliznil sem si ustnice, obrisal pot s čela, globoko vdihnil, na stežaj odprl vrata in se hkrati odkašljaj. »Mama?« sem poklical z glasom, ki je izdajalsko zadržtel in se zlomil. Obstal sem na mestu, a ker ni bilo odgovora, sem zakoračil v predsobo. Previdno, korak

za korakom. Vrata so se z zategnjenim škripanjem kot v ceneni grozljivki sama od sebe napol zaprla za mano.

»Mama, jaz sem!« sem še enkrat zaklical. Nič. Stopil sem naprej in se takoj ustavil, saj je parket bolesto zaškripal pod mojo nogo. Nekaj trenutkov sem se obotavljal tam, v predsobi. Prisluhnil sem, vendar nisem slišal ničesar razen šumenja klime v dnevni sobi.

Iz Didijeve posode s peskom se je širil smrad. Bila je čez in čez polna strjenih iztrebkov in povsem prepojena s kiselkastim urinom. Pogledal sem naokrog. Vse v predsobi je bilo pričakovano in dobro znano – očetov prastari pomorski barometer nemške izdelave, nekaj mojih srebrnih in bronastih medalj s plavalnih tekmovanj iz otroštva, celo zaprašen kipec črnca z uhanom, ki sem ga v četrtem razredu osnovne šole po shematičnem prikazu naredil iz vezane plošče za domačo nalogo pri pouku tehnike. Nato sem se zdrznil, naredil še en korak in previdno, skoraj tipaje, kot bi hodil po spolzkih tleh kake neraziskane jame, prečkal predsobo do vhoda v dnevno sobo. Tisti sladkasti vonj, to mi je bilo v trenutku jasno, ni imel nikakršne zveze z Didijem. Ko sem se približal dnevni sobi, je zlahka prevladal nad precej ostrejšim smradom iz več dni neizpraznjene posode s peskom.

»Mama?« sem rekel, ko sem pogledal skozi na stežaj odprta dvokrilna vrata. In takrat sem jo zagledal: pomodreli, skoraj črni nogi v mehkih copatah, ki sta štrleli iz ozkega prostora med pisarniškim stolom in pisalno mizo. »Mama,« sem še enkrat zašepetal. V hipu mi je bilo vse jasno. Toda nisem stekel

k njej. Nisem padel na kolena in je zgrabil za rame v praznem upanju, da jo bom s histeričnim stresanjem obudil v življenje. Nisem segel po telefonu, da bi poklical reševalce. Iskreno povedano nisem storil ničesar, prav ničesar. Medtem ko sem se trudil, da bi čim plitveje dihal, sem jo pozorno pogledal, si obližnil suhe ustnice, pogoltnil cmok v grlu, se obrnil na petah in se z enako previdnimi koraki kot prej vrnil k vhodu v stanovanje.

Helena je še vedno stala na hodniku, z Didijem v naročju in z istim strahom v očeh, s katerim sem jo pustil tam. Stopil sem k njej in rahlo pokimal.

V trenutku je prebledela. Ustnice so ji zadrhtele. Oči so se ji zameglile. »Uh,« je bilo vse, kar je rekla.

Objel sem jo. Klinc pa maske, sem pomislil. Klinc pa rokavice. Klinc pa socialno distanciranje. Helena se je v mojem objemu rahlo tresla od pridušenega ihtenja; krhka in hkrati močna kakor v otroštvu. Zato sem jo še močneje objel. Okej, sem pomislil tisti hip in globoko vdihnil. V redu je, sem še pomislil, v redu je. Vsaj moja hči je nekdo, ki mu ni treba veliko razlagati.

Dragi oče,*

takoj na začetku bi ti rad priznal nekaj, kar se mi zdi v tem trenutku strašansko pomembno. Čeprav nisem čisto prepričan, da vem, zakaj. A vseeno – gre za tole. V vsem tem času, kolikor ga je minilo od tvoje smrti do danes – skupaj 21 (z besedo: enaindvajset) let in 4 (z besedo: štiri) mesece – sem vdolbino št. 33G v kolumbariju Novega pokopališča, kjer je shranjena žara s tvojimi posmrtnimi ostanki, obiskal vsega dvakrat.**

Pri priči moram poudariti, da to name ne vpliva ne slabo ne dobro in da te s tem niti malo ne kaznujem. Prosim te, ne razumi me narobe. Za nič več se ti ne maščujem. Kratko malo ne čutim potrebe, da bi šel tja, in zato pač ne grem.

Po drugi strani to ne pomeni, da ne mislim nate. Pogosto premišljuje o tebi. Tudi to ti bom zdaj zelo iskreno priznal. Verjetno premišljuje o tebi pogosteje, kot bi si želel. In večinoma očitajoče. S tabo nenehno razpravljam, to se vleče že dve desetletji in bo, kolikor lahko presodim, najverjetneje trajalo za vedno. Se pravi, vse do moje smrti. To je absurdno, če se strinjava, da si bil v mojem življenju – v času, ko te ni prav nič oviralo, da bi bil kratko malo tu – samo nezanesljiv in redek pojav, nekakšen telesno navzoč,

---

* Dragi Vladimir;

** Sin moj, spet začnjam. Rad bi, da več, da nisem –

a v vsem drugem bistveno nedejaven duh, nekdo, s komer je bila kakršnakoli izmenjava nemogoča in je taka tudi ostala.*

Zato te v vseh teh letih nisem pogosto obiskoval. Da pa je danes nastopil ta trenutek, mi je bilo jasno takoj, ko sva s Heleno zjutraj stopila iz depresivne in zatohle stavbe pokopališke uprave in z olajšanjem, ki se ga ne da opisati, vdihnila kot navadno onesnažen, a vseeno »svez« zrak. In niti najmanj me ni presenetilo, ko je Helena predlagala, da greva k tvoji vdolbini v kolumbariju. »Da obiščeva dedka,« je rekla. :) Nasmehnil sem se v odgovor na ta nepričakovani predlog, a čisto mogoče je, da sem za trenutek predolgo omahoval. Zakaj bi sicer Helena začutila potrebo, da pomirljivo doda: »No, mislim, ko sva že ravno tu,« in vse skupaj podkrepi z neodločnim skomigom?

Tudi sam sem hitro skomignil, da bi naredil kolikor toliko prepričljiv vtis, da mi je pravzaprav vseeno. »Zakaj pa ne,« sem še zamrmral, da bi bilo povsem jasno. In tako sva se z usklajenimi koraki odpravila k tebi. Ali k temu, kar je do zdaj ostalo od tebe, oče – h kupčku pepela v keramični posodi, spravljeni v za to predvideni vdolbini v dolgem vijugavem zidu kolumbarija.**

---

* Vladimir, to ti pišem zaradi enega samega razloga. Na kratko in najpreprosteje – želim, da me bolje spoznaš. Morda bi se moral za to potruditi že prej? A če je že tako, bi rad, da me – da te –

** Navsezadnje, zakaj bi si sploh želel spoznati umirajočega človeka? Tudi če gre za tvojega lastnega očeta? Ali – naj to kar rečem, se pravi, napišem – še posebno, če gre zanj? Res, zakaj? No, kakorkoli že, jaz –

Enaindvajset let in štirje meseci – neverjetno, kako čas beži, res. Ko si umiral, je nad nami, se spominjam, ves čas visel neki izrazito temačen rumenkasto siv oblak. Nič se ni moglo izmakniti njegovemu vseprežemajočemu delovanju. Nekje pod tistim oblakom pa si ti, ki se ti je bližala zadnja ura, usihal v postelji tik ob umazanem oknu ene od neštetihi enakih bolniških sob, v tistem kraljestvu mučne oranžne plastike in temnega furnirja, hitro propadajočem simbolu izkrivljene in že v temelju uničene socialistične modernizacije, v četrtem nadstropju ogromnega poslopja Vojaško-medicinske akademije na Banjici. Zate ni bilo rešitve, to je bilo jasno že takoj, ko so te sprejeli, zato se zdravniki in medicinske sestre, roko na srce, niti niso kaj preveč trudili okrog tebe. Racionalnost zdravstvenega osebja je pogosto zastrašujoča. Pustili so te, da ugasneš kar tam, pred njihovimi očmi. In ti si disciplinirano, tiho in neopazno izdihnil natanko ob treh in trideset minut, v trdi temi sredi gluhe noči tistega petka, devetnajstega marca leta tisoč devetsto devetindevetdeset. V trenutku smrti si bil sam. Dolgo sem potreboval, da sem uvidel, da je v vsem tem neka pesniška pravičnost, naj bo še tako grenka. Tako kot je v tem, da si komaj prirnil do osemišestdesetega leta življenja. Čeprav se mi je v otroštvu zdelo, da boš večno živel. Smrtni udarec so ti zadale, tako kot mnogim pripadnikom tvoje nesrečne generacije, katastrofalne življenjske navade. A gotovo bi lahko živel še kako leto, morda celo desetletje, če bi pokazal vsaj kanček volje, da se znebiš, recimo, predusem kompulzivnega verižnega kajenja.

To je bilo, roko na srce, naravnost strašljivo. Trije zavojčki in pol (ali, drugače rečeno, sedemdeset cigaret) Filtra 57 na dan, to je bila tvoja mera. Kadarkoli pomislim na topel dom in otroštvo, pred sabo neizogibno zagledam vse tiste pepelnike, polne cigaretnih ogorkov z odtisi tvojih močnih zob na filtru. Ko sva že pri tem – vsekakor bi se lahko bolj zdravo prehranjeval. Komu so kdaj koristili vsi tisti ocvirki, slanina, tlačenske, krvavice, vse tiste jedi s prežganjem, premasne in preveč začinjene, vse tiste testenine, bela moka, beli sladkor in bela svinjska mast? Lahko bi tudi manj pil. Veliko manj! Bil si klasičen družinski pijanec, ki se ga je že pred kosilom obvezno skrivaj nalokal ter potem s komolci naslonjen na mizo srebal juho in mlasikal pri glavni jedi, dokler nisi ob koncu otožne balade klavrno zaspal na kavču pred televizorjem. Lahko bi se posvetil tudi kaki telesni aktivnosti – v mladosti si bil gibčen in ti ni bilo vseeno za telo, pravijo, da si bil vesel in priljubljen, tvoja družba je pritegovala mnoge, a jaz se te žal spominjam takšnega, kakršen si bil v poznejših letih, trebušastega in strašansko čemernega. In nazadnje, lahko bi ali, če sem natančnejši, moral bi veliko redneje hoditi na zdravniške preglede. Pa nisi. Kaj hočemo, nisi. Oba, če sva iskrena, dobro veva, da nisi počel nič od tega. Nasprotno, kompulzivno si kadil, žrl uso tisto svinjarijo, se vsak dan opijal, se premalo gibal, gojil atavistično nezaupanje do zdravnikov in se bal diagnoz bolj kot bolezni. Skratka, popolnoma brez zadržkov si se prepustil svojim najnižjim nagonom, strastem, zablodam in praznoverju. Neki vesplošni duhovni in telesni lenobi. To te je nazadnje uničilo.

V tem smislu cena, ki si jo moral plačati, ko je prišel čas za poravnavo računa, ni bila nekaj, za kar bi lahko krivil kogarkoli drugega razen samega sebe.*

Ko je tvoj »jutranji kašelj« postal tako resen, da je celo mamó, ki je od nekod prišla do prav toliko nerazložljivega in znanstveno neobranljivega kot hkrati neomajnega prepričanja, da je večino bolezni najlaže preprečevati, nadzorovati, odvracati in morda tudi uspešno zdraviti le s preprostim in doslednim nemenjenjem za simptome – torej celo mamó je takšno, kakršna je (čeprav bi zdaj o njej že moral pisati, govoriti in misliti v preteklem času, zato naj se takoj popravi: mamó takšno, kakršna je bila), zaskrbelo in te je prisilila, da si šel k zdravniku, je pljučni rak, ki so ti ga takrat diagnosticirali, že tako napredoval, da se je konzilij vojaško-medicinskih strokovnjakov zbral okrog tebe v skupnem začudenju, kako je mogoče, da si še vedno živ in da, glej, gol do pasu sediš pred njimi in sramežljivo pokašljuješ. Po nujnem postopku si pristal na bolniški postelji. Tako se je začelo tvoje hitro propadanje. To na neki popolnoma nor način dokaj prepričljivo potrjuje maloprej omenjeno mamiño prepričanje o razmerju med boleznijo in zavestnim ali nezavednim nemenjenjem, se pravi sprejemanjem najočitnejših simptomov. Kajti ti si kot živ dokaz tega prepričanja, ki je bilo za mamó sicer precej neznačil-

---

* Vladimir, dragi moj sin, to je četrti poskus, da ti napišem nekaj malega o svojem življenju. Trikrat sem že poskusil in odnehal, a ne nameravam več ničesar prečrtati. Naj bo, kar bo. Ni mi več ostalo veliko časa, pa tudi sicer – zmorem, kolikor pač zmorem, kajne?

no, saj je bila nagnjena k skrajno radikalni razumskosti, začel hitro hirati dobesedno od trenutka, ko si bil potisnjen v kot in prisiljen verjeti, da je tvoja davno zanemarjena bolezen neozdravljiva in dokončna.

Pripomniti moram, da je mama novo stanje sprejela pripravljena. Redno te je obiskovala v bolnišnici, jaz pa sem prihajal, kolikor sem pač utegnil. V najboljšem primeru bi lahko rekel: od časa do časa. Moja laž, da sem prezaposlen (s Heleninim in svojim življenjem), je bila, tako kot vse najboljše laži, utemeljena na čisti, lahko dokazljivi resnici. In v tem smislu seveda neoporečna. Kajti resnično sem bil preveč zaposlen (s Heleninim in svojim življenjem). Seveda bi te lahko obiskoval pogosteje, kot sem te. Če bi le hotel in čutil potrebo ali dolžnost. Pa je nisem. Iskreno rečeno, bilo mi je mučno preživljati čas s tabo in te opazovati, kako pred mojimi očmi blediš in dobesedno iz trenutka v trenutek izginjaš. Kaj mi bo to, se spominjam, da sem si mislil takrat, devetindevetdesetega. Niti v najboljših časih nisva imela prav veliko, o čemer bi se lahko pogovarjala. Nikoli se nisva poznala niti razumela. Poleg tega me je hromilo spoznanje, da se ti bliža konec. Čeprav hkrati ne morem ravno reči, da me je to žalostilo. Niti privilegij, da lahko prisostvujem finalu tvojega življenja, me ni napolnjeval z veličastnostjo, ki bi je morali biti polni taki trenutki, če je verjeti, čeprav ni, religiji in delno tudi umetnostim. Nikakršnega večpomenskega žarka ni bilo z neba, da bi pobožal tvoj obraz vpričo mojega začudenega pogleda. Ne žarka ne neba ni bilo niti za zdravilo. Samo utripajoče fluorescenčne

luči, porumenele mavčne panelne plošče na stropu in premalo prizadevne bolničarke, ki so približno vsakih petnajst minut pokukale v sobo, preverile, ali je vse, kot je treba, in hitro odšle, zadovoljne zaradi nekega nejasnega razloga. Čeprav seveda ni bilo nič, kot je treba. Tvoj čas se je hitro iztekal, štel si zadnje trenutke, po malem šepajoč na zadnji etapi ne prav dolgega teka. Jaz pa sem z ritjo naslonjen na hladen radiator čakal, da se izteče čas obiskov, in večinoma molčal. Nisem razmišljal o tvojem življenju, o njem, če sem iskren, nisem vedel ničesar, mislil sem, da mi po vsem, kar sem doživel s tabo, in po vsem, česar s tabo nisem doživel, sploh ni več mar zanj.*

V najboljšem primeru mi je bilo, če ti iskreno priznam, srednje zanimivo spremljati in si poskušati zapomniti, kako te od obiska do obiska polagoma zapuščata govor in zmožnost mišljenja. Razmišljal sem, da bi to morda bila spodobna snov za kako prihodnjo knjigo, in nič več kot to. In res: plasti so se vidno luščile in odpadale s tebe. Občasno se je zaradi tega neustavljivega procesa na površje prikradlo tudi kaj povsem nepričakovanega – kot na primer takrat, ko si na zdravnikovo vprašanje, kje te boli, v trenutku kratkotrajne bistrosti, ki je takoj nato splahnela, spodvila rep in te za vedno zapustila, odgovoril: »Med posteljo in radiatorjem.« S tem si – verjamem, da nezavedno – parafraziral Montaigna, ki je tudi sam parafraziral dobro znano anekdoto iz svojega

---

* Zato sem se odločil. Začel bom. Pisal bom, pa bo, kakor pač bo. Tako ali tako bom moral pozneje vse prepisati in urediti.

časa. Vse skupaj je bilo, priznam, zelo nenavadno, saj sem skoraj prepričan, da Montaigna, dragi oče, nisi nikoli bral. Od kod je to vzniknilo? Iz katerega kotička podzavesti?

Nisi se veliko obračal name, tvoja vprašanja pa so bila pogosto kronski dokaz, da se vse hitreje oddaljuješ od resničnosti. »Kaj počne tvoja Anđela?« si me, recimo, nekega dne povsem nepričakovano vprašal s polnim vibrantnim glasom, ki me je spomnil na nekoč močnega tebe in zalotil popolnoma nepripravljenega. In poleg tega te je to iskreno zanimalo. Ali pa si bil samo videti tako. Mežikal si vame s svetlečimi okroglimi očmi bistrega otroka. Ko je mama doumela, kaj me sprašuješ, je odvrnila pogled in stisnila ustnice. Nasmehnil sem se ti ob nedoločni gestikulaciji, vendar nisem nič odgovoril.

Nazadnje naju nisi več prepoznaval. Nemočno si mežikal pred nama in se negotovo smehljajal vsem tistim tujcem, ki so te občasno obkrožali zaradi samo njim jasnega razloga.

Mama je v nasprotju z mano, kot sem rekel, ob tvojem vzglavju potrpežljivo in zvesto preživljala vse dni v tednu (razen ponedeljka in srede) v času obiskov (od šestnajste ure do sedemnajst trideset). Umivala te je, urejala in preoblačila, ti pa si se ji voljno prepustil. Medtem ko te je hranila ali napenjala rjuhe pod tvojim hrbtom, ti je pripovedovala neskončne osladne laži o družinski hiši v vasi K. – vanjo, če želiš poznati vso resnico, v vseh teh več kot dvajsetih letih, kolikor jih je minilo od tvojega odhoda v bolnišnico in smrti, ni stopila niti enkrat, čeprav je hkrati trmasto

zavračala, da bi jo prodala –, brala ti je zgodbe tvojega priljubljenega pisatelja (Ephraïma Kishona) in pesmi priljubljene pesnice (Mire Alečković) ali različne vojnohujškaške članke iz priljubljenega dnevnika (Večernjih novosti), obnavljala vsebine priljubljenih stripov (Princ Valiant, Čarovnik Mandrake, Fantom, Dikan, Tintin, Lucky Luke, Asterix in Obelix) in ti celo z negotovim, tresočim se glasom na uho po tihem popevala nekatere priljubljene pesmi («Anđelina, zumba, zumba«, »Pokloni svoj mi foto«, »Moja kobilica Suzi«). Včasih si mislim, da bi ti, če bi bile v času, ko si umiral na VMA, na voljo tehnične možnosti, kakršne so zdaj, zagotovo vrtela tudi priljubljene televizijske oddaje (Lice ob licu, Kapelski kresovi, Kvizkoteka, Odpisani, Vesolje 1999, Muppet Show, Kojak, Šerif McCloud, Inšpektor Columbo). Z ustnic ti je skrbno brisala ostanke narastka, mlečnega riža, palačink, slivovih cmokov ali snežnih kep, s katerimi te je hranila, dokler si še lahko jedel. Ti pa si molčal, jo nezaupljivo opazoval, pozorno, a ne da bi kaj razumel, poslušal njen glas, ko ti je brala ali pela, in ponižno sprejemal vse, kar ti je ponudila, ter se nazadnje spremenil v osamljenega, zapuščenega, dobrega otročička, ki se je vrnil na svoj lastni začetek.* Ko nisi več mogel jesti in so te priključili na intravenozno hranjenje, je mama še vedno obsedeno pripravljala tvoje priljubljene sladke in slane poslastice in jih raz-

---

* To je moja zgodba. Rodil sem se poleti leta 1933 v sremski vasi M. Moje otroštvo sprva ni bilo kaj dosti drugačno od tvojega. Ali od kateregakoli drugega zmerno srečnega otroštva.

porejene po različno velikih plastičnih posodicah v prastarem cekarju prinašala s sabo na VMA: majhne pite, flancate, gibanico, rezance s skuto, krompirjeve svaljke, makovo potico, hrustljiv bučni zavitek, pecivo na lončke, damske kaprice in londonske rezine, natanko v tem vrstnem redu. Ker ni vedela, kaj naj s hrano, ki je nisi več mogel niti pokusiti, jo je delila dežurnemu medicinskemu osebju. A njihovi prostori so bili že tako čez in čez polni podobnih gastronomskih daril, zato so ponujeno pogosto zavrnil. Ker mama ni imela druge izbire, je prinesene poslastice nato vztrajno ponujala drugim obiskovalcem tistega v vseh pogledih depresivnega kraja. Vendar so se tudi ti le zahvaljevali ali pa jih neradi sprejemali. Tako je uso hrano začela prinašati nazaj domov. Takrat ni bilo zame nič bolj žalostnega kot ti obroki, ki so potovali sem in tja ter na koncu nedotaknjeni večinoma končali v smetnjaku.

Nikoli nisem bil prepričan, ali znam pravilno razumeti naravo mamine ljubezni do tebe, oče. Ti si jo oboževal, kolikor si jo pač lahko, ona pa te je v zamenjavo komaj prenašala. Nekatere tvoje navade so ji šle neskončno na živce, pogosto te je prezirala, morda občasno celo sovražila. Mislim, da s kupom svojih pomanjkljivosti nisi niti najmanj ustrezal njenemu idealu visokega, čednega, brezhibno izobraženega, pozornega in nežnega moža z manirami, vrednimi pravega gospoda ali plemiča. A mama je pod svojo snobovsko nadutostjo bila in ostala racionalna ženska, ti pa si bil natančen odsev njenih dejanskih možnosti. In kar je še pomembneje, bil si tam, vztrajno

in dosledno navzoč v vsej svoji neuglajeni vdanosti. Kot pes. Ona pa je bila v zameno zgledna, zvesta žena. In ostala je s tabo, ob tebi, vse do konca. V tvojih zadnjih dneh na tem svetu, ko si bil omejen na golo obstajanje, je večinoma sedela ob tvojem vzglavju in te dolgo v tišini česala. To je počela samo s tvojim cenenim plastičnim glavničkom z roževinastim vzorcem. Počasi ga je vlekla skozi tvoje lase, ki so do konca ostali bujni in srebrnkasto beli. Njeni gibi so bili enakomerni, premišljeni in nežni. Zdelo se je, da resnično ve, kaj počne, in – glej! – ti si se ji voljno prepuščal, ne več kot ubogljiv otrok, ampak kot krotka hipnotizirana živalca.

Tisti deževni dan v marcu, ko sem te edinkrat prišel obiskat sam, je bil, kot se je pokazalo, po naključju tudi zadnji dan tvojega življenja. Nekaj me je gnalo in odločil sem se, da se temu ne bom upiral. V trenutku sem skrenil s poti in se odpravil naravnost k tebi na VMA. Čeprav ni bil čas obiskov, so me sprejeli in za čuda prijazno usmerili na oddelek za onkologijo ter celo ponudili, da me pospremijo do dvigala (čeprav to res ni bilo potrebno). Našel sem te pogreznjenega v trdo poškrobljeno bolnišnično posteljnino na postelji ob oknu. Ko sem vstopil v sobo, me nisi opazil. Tvoj pogled je bil steklen. Zdelo se je, da že na veliko izginjaš. Približal sem se ti z neiskrenim nasmehom. Z enako neiskreno nežnostjo sem ti popravil blazino. Z nič manj neiskrenim glasom sem te vprašal, kako si. V odgovor si me z otroškimi očmi brez besed pogledal od spodaj in nisi ničesar rekel. Čeprav si bil pri zavesti. Zakaj pa bi? Da ti ni bilo dobro in da bi bil

kakršenkoli odgovor v tem smislu popolnoma odveč, je bilo tako tebi kot meni, bi rekel, jasno kot beli dan. Rumenkasta koža ti je visela z lobanjskih kosti kot prevelika maska, ki je nisi več mogel nositi. A bil si vsekakor iskrenejši od mene. Tišina mi je boleče piskala v ušesih. Bilo je pozno popoldne in v sobi je bilo iz minute v minuto temneje. Marčevska noč se je nevidno kradla vanjo kot strupen plin. Ulične svetilke so že migotale v parku pod tvojim oknom. V daljavi so se skozi naraščajočo temo nejasno videli banjiški nebotičniki, ošabni in strašljivi kot neolitski megaliti. Zamizal sem. S palcem in kazalcem sem si močno pritisnil v očesne koticke. Odkušljal sem se ob misli, da nimam tu kaj iskati in da bi bilo najbolje, če grem. Spomnil sem se, da nimam veliko časa in da se moram vsekakor podvizati, da ne zamudim po Heleno. A ko sem se napotil k vratom, si se zdrznil. Pogledal si me in oči so se ti zableščale v temi. Iztegnil si roko in mi pokazal dlan. Koža na njej je bila suha kot pergament in upadla, kot da pod njo ni več mesa niti česarkoli drugega. Stopil sem k tebi. Tokrat se ti nisem smehljal lažnivo kot propadli igralec v oglasu za zobno kremo. Brez obotavljanja sem se dotaknil tvoje dlani, tako kot si si želel. Mislim sem, da sem pripravljen na vse, vendar nisem dolgo zdržal – prehitro in proti svoji volji sem odtegnil roko. Pogoltnil sem slino. Ti si ob tem tresoče se koščene prste z razbrazdanimi porumenelimi nohti sklenil okrog svoje uvele dlani, kot bi jo hotel skrbno zavarovati pred mano. Pogladi jo s konico kazalca, nežno, najnežneje, in zašepetal: »Čudno!« ter utrujeno zaprl oči. Še nekaj trenutkov

sem se obotavljal tam, pred tabo, nad tabo, oddaljen in močnejši, nato pa sem se tiho obrnil na petah in se neslišno izmuznil iz sobe. Previdno sem zaprl vrata za sabo, globoko vzdihnil, pomahnil dežurni sestri, s katero sem se srečal na hodniku, in se z velikim kovinskim dvigalom, podobnim premični grobnici, spustil proti izhodu.

Tisto marčevsko noč, oče, si prišel do konca svoje življenjske poti, ki se je začela in končala ob nepravem času. Ugasnil si v gluhi noči, tako obzirno in tiho, da ni tega nihče opazil vse do redne jutranje vizite.* Zato sva z mamó za tvojo smrt izvedela z nekaj zamude. Ko sva naslednji dan okrog poldneva prišla na VMA, naju je tam, kjer si ležal zadnjih nekaj tednov, pričakala enaka postelja pod oknom, prekrita s sveže oprano in poškrobljeno posteljnino, resda obrabljeno in polno lukenj. V njej je že ležal drug bolnik, visok moški, plešast po temenu, polnem starostnih peg, ki ti ni bil prav nič podoben.** Tri dni pozneje so te upepelili. V kapeli smo mama, Helena in jaz stali tam, kjer navadno stojijo užaloščeni člani najožje družine. Helena je bila takrat stara sedem let in le ona je jokala. Ti, oče, si bil, če ne štejemo Anđele in gospoda Mihajla, ki sta nas zapustila, ko je bila

---

* Kot najstarejši vnuk v naši družini sem imel privilegij, da sem bil vsako leto polazár pri dedu Velji. Moj najzgodnejši spomin je podoba vaškega dvorišča, polnega mularije. Spominjam se, da smo se cele dneve igrali na izrabljeni kosilnici, pogosto do poznih nočnih ur.

** Šli smo se tudi skrivalnice, igro s kamenčki in druge igre.